

Консультає фахівець

УДК 027.07.08:001

Оксана Бичко,
завідувачка інформаційно- бібліографічного відділу
НБ ХНУ

БІБЛІОТЕЧНІ СЕРВІСИ НА ДОПОМОГУ ІНТЕГРАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ НАУКИ У СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

***Анотація.** У статті висвітлено результати наукового дослідження з питань використання сервісів на допомогу інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір; використання інноваційних бібліотечних сервісів, орієнтованих на підтримку наукової діяльності вчених; автоматизації роботи з бібліографічною інформацією.*

***Ключові слова:** бібліотека університету, бібліотечні сервіси, інтеграція інформаційних ресурсів, відкрита наука, інституційний репозитарій, бібліографічні менеджери.*

Вступ

У контексті нової парадигми освіти набуває розвитку нова філософія освітянської бібліотеки, де пріоритетною є сервісна діяльність, спрямована на підвищення ефективності та якості забезпечення інформаційних потреб користувачів, спільне створення й використання сучасних інформаційних ресурсів [1].

Для відповідності сучасним запитам розвитку науки та освіти робота бібліотек активно трансформується, визначаються нові форми підтримки досліджень, що сприяють розвитку

наукового інформаційного середовища; впроваджується новий спектр послуг, спрямованих на підтримку фахової комунікації, інтеграцію результатів досліджень до світового наукового простору, формування позитивного іміджу університету у країні та світі.

Питання розвитку університетських бібліотек постійно перебуває в центрі уваги бібліотекознавців і практиків бібліотечно-інформаційної сфери Бруй О., Колесникової Т., Білоус В., Назаровця С., Ніколаєнко Н., Сербіна О., Ярошенко Т. та багатьох інших. Загальною тенденцією є інтегрованість стратегій розвитку бібліотек університетів зі стратегіями самих університетів, орієнтованість на забезпечення та підтримку їх реалізації. Спільнота університету впливає на формування ресурсів його бібліотеки. У свою чергу бібліотека підвищує компетенцію членів спільноти університету завдяки розширенню пропозицій щодо ресурсів і сервісів, інформаційної та медійної освіти тощо[2].

Дослідження проблеми розвитку та використання ресурсів, орієнтованих на інтеграцію університетської науки спонукало також до вивчення проблеми автоматизації роботи з бібліографічною інформацією, ознайомлення з сучасними системами управління бібліографічною інформацією. Ці питання розглядаються в роботах авторів Н.В. Вараксіної, С.О. Баксакової, В.О. Вигівської та ін.

Об'єкт дослідження - бібліотека університету як важливий учасник наукового процесу, її діяльність з питань використання сервісів на допомогу інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір.

Мета дослідження – отримання нових теоретичних та практичних результатів у напрямі розвитку та використання інноваційних бібліотечних сервісів, орієнтованих на підтримку наукової діяльності вчених; вивчення проблеми автоматизації роботи з бібліографічною інформацією, сприяння більш ефективному використанню бібліографічних менеджерів.

Методи дослідження – загальнонаукові підходи (системний, структурний, порівняльний, класифікації, логічного

узагальнення та інформаційного аналізу) проблемно-тематичного та пошуково-бібліографічного методу.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю нових організаційних, теоретичних та методичних засад формування бібліотечно-інформаційних ресурсів і надання доступу до них користувачів.

Одержані результати. Досліджено сучасні бібліотечні сервіси та послуги, що сприяють розвитку наукового інформаційного середовища університету та реалізації принципів відкритої науки; здійснено аналіз діяльності бібліотеки з організації доступу до наукових світових баз даних; набули подальшого розвитку підтримка та адміністрування інституційного репозитарію університету; вивчено можливості систем управління бібліографічною інформацією.

Результати наукового дослідження висвітлено у статтях, які розміщені в репозитарії ХНУ – 5 статей. За результатами дослідження розроблено рекомендації з метою подальшого удосконалення роботи з впровадження сервісів, які найбільш затребувані користувачами.

Виклад основного матеріалу

На сучасному етапі розвивається інтегративна функція бібліотек, спрямована на забезпечення доступу до зовнішнього інформаційно-освітнього простору. Одним з аспектів діяльності є розміщення ресурсів у відкритому доступі, їх структурування та навігація, організація доступу до світових баз даних наукових публікацій, участь викладачів університету у розвитку вже існуючих наукових платформ та ресурсів.

Освітнянська книгозбірня перебудовує власну діяльність на максимальний розвиток бібліотечних сервісів із підтримки наукових публікацій, надає допомогу з інтегрування публікацій у світові БД, сприяє підвищенню вебметричного рейтингу університету, формуванню бренду вченого тощо [3].

Інтеграційні процеси тісно пов'язані з принципами відкритого доступу до наукової інформації. Концепція відкритого доступу стала основоположною для появи цілої низки проєктів, що актуалізовані в парадигмі відкритої науки:

крім наукових журналів відкритого доступу з'явилися нові типи платформ, які поширюють наукову інформацію. До їх числа входять відкриті архіви, бібліотеки та репозитарії, спеціалізовані соціальні мережі, бази даних і наукометричні сервіси, які поступово формують альтернативну інфраструктуру наукової комунікації [4].

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету надає комплекс інноваційних послуг, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб професорсько-викладацького складу, просування наукових досліджень вишу у світовий простір. Розглянемо аспекти діяльності книгозбірні, які сприяють вирішенню нових завдань та розвитку науково-інформаційного середовища в університеті. Насамперед це організація бібліотечними фахівцями доступу до світових баз даних наукових публікацій. Проводиться значна робота з інтеграції електронних ресурсів в освітній процес. З цією метою на сайті наукової бібліотеки розміщено повну інформацію про придбані та генеровані електронні ресурси, пропонуються іноземні ресурси відкритого доступу та інші корисні матеріали. Наразі науковці і студенти університету мають можливість віддалено користуватися великим спектром інформаційних продуктів та БД: наукометричні БД Scopus та Web of Science, повнотекстові ресурси платформи Research4Life, БД Science Direct компанії Elsevier, видавництв Bentham Science та Springer Nature (http://library.khmnmu.edu.ua/?page_id=575). Бібліотеці відводиться адміністративна роль щодо організації доступу, популяризації та використання наукометричних ресурсів та міжнародних БД. Також на сайті книгозбірні у рубриці «Бази даних (іноземні)» представлені ресурси відкритого доступу (http://library.khmnmu.edu.ua/?page_id=759).

Підкреслимо, що вивчення особливостей роботи з наукометричними БД та ресурсами відкритого доступу дозволяє використовувати їх сервіси для якісного проведення наукових досліджень. Адже, щоб підготувати наукову статтю, вчені мають виконати низку послідовних дій, зокрема, здійснити добір публікацій щодо даної тематики, проаналізувати їх та

систематизувати, скласти бібліографічний опис тощо.

Тому особливе значення набуває інформаційний супровід наукових досліджень через **консультації працівників бібліотеки з питань пошуку та відбору публікацій у міжнародних БД**, створення авторських профілів, налаштування (на правах адміністратора) віддаленого користування Web of Science, Scopus та Research4Life.

Для досягнення якісно нового рівня сервісу інформування науковців (вибіркове розповсюдження інформації) фахівці НБ ХНУ виконують тематичні запити враховуючи можливості пошуку інформації у міжнародних БД, пропонують пошук документів у наукометричних БД Scopus, Web of Science тощо. Систематично оновлюють інформаційні списки нових публікацій дослідників ХНУ у міжнародних базах даних Scopus та Web of Science у рубриці *Наукометрія/Науковці ХНУ в наукометричних базах даних* (http://library.khmnu.edu.ua/?page_id=2207).

Щороку для популяризації та використання наукометричних ресурсів та міжнародних БД працівники бібліотеки здійснюють вивчення нових можливостей Web of Science, Scopus, Research4Life тощо; беруть участь у вебінарах, за матеріалами яких удосконалюють практичні навички; розміщують рекламу на сайті бібліотеки та університету, у Facebook щодо **відкриття (продовження) доступу до наукометричних баз даних та ресурсів міжнародних видавництв**.

Також затребуваним напрямом діяльності бібліотеки є реєстрація дослідників у різноманітних системах ідентифікації авторів, створення авторських профілів. Для сприяння формуванню іміджу вченого бібліотекарі здійснюють коригування авторських профілів (зміна афіліації автора, об'єднання дублетних профілів науковців, додавання чи зміна публікацій у профілі автора). Працівники бібліотеки консультують викладачів з питань приєднання публікацій і посилок до авторського профілю; ідентифікації організації в публікаціях автора; визначення імпаکت-фактора журналів, в яких

публікується автор. Часто науковці звертаються з проблемами імпортування публікацій з Google Scholar, Scopus, WoS в ORCID.

Ще одним результатом науково-дослідної роботи стало створення та розміщення на сайті бібліотеки нового розділу «Наукові ресурси відкритого доступу», де представлені систематизовані українські та зарубіжні наукові ресурси. Перспективи діяльності спрямовані на реалізацію європейських принципів відкритої науки та виконанню національного плану щодо відкритої науки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 року № 892-р.

Ефективним інструментом реалізації концепції відкритого доступу до результатів наукових досліджень є інституційний репозитарій. Засновані на принципах відкритості, репозитарії сприяють глобальному обміну знаннями та підвищують вплив досліджень на суспільство. Вони створюються для накопичення, систематизації та зберігання в електронному вигляді інтелектуальних продуктів університетської спільноти, надання відкритого доступу до них засобами Інтернет-технологій, поширення цих матеріалів у середовищі світового науково-освітнього товариства. Програмна платформа відкритого доступу Dspace, на якій формується електронний архів праць учених університету, дає можливість забезпечити ефективний контроль та отримання обліково-статистичних відомостей про публікаційну активність [5]. Університетські бібліотеки беруть активну участь у створенні, підтримці та популяризації репозитаріїв, які забезпечують академічні комунікації між дослідниками та формують імідж вишу.

Інституційний репозитарій ХНУ, адміністратором якого є бібліотека, презентує наукові здобутки, сприяє інтеграції вчених у світове наукове співтовариство, підвищує ефективність наукових досліджень, покращує показники публікаційної активності та цитованості авторів, формує позитивний імідж університету та бібліотеки. Фахівцями бібліотеки систематично проводиться робота, спрямована на розвиток репозитарію:

відкриваються нові колекції, налагоджено систему розміщення кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, здійснюється редагування тематичного рубрикатора тощо. Значна увага приділяється змістовному наповненню репозитарія: науковість, різноманітність та оригінальність матеріалів, охоплення різних галузей знань, наявність публікацій англійською мовою тощо.

У 2023 році Хмельницький національний університет приєднався до Національного консорціуму ORCID-Україна, **участь у якому надає можливість закладам вищої освіти України інтегрувати ORCID до своїх інституційних репозитаріїв.** Це дозволяє автоматизувати збір і оновлення інформації про наукові досягнення науковців та сприяє покращенню видимості досліджень. Для інтеграції до системи ORCID репозитарій ХНУ переведено на нову версію D-Space. Наразі працівники бібліотеки вивчають нові можливості налаштування синхронізації метаданих публікацій з профілем ORCID.

У межах реалізації політики відкритої науки в університеті було проведено опитування серед науковців щодо можливостей розвитку репозитарію. Опитування показало, що науковці зацікавлені у самоархівуванні своїх наукових праць, оскільки це скорочує час від моменту розміщення публікацій до моменту їх цитування, що впливає на рейтинг як самого науковця в академічному середовищі, так і зростанні рейтингу ЗВО. Проте респонденти вказують на низку проблем, що виникають під час розміщення матеріалів, як-от: не завжди вдається розмістити матеріали з першого разу; частина робіт з репозитарію непроіндексована у Google Scholar тощо (http://library.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/analiz_ankety_repozytarii.pdf) [6].

За результатами опитування було проведено роботу, спрямовану на усунення проблем. Зокрема, після встановлення нової версії D-Space, створено інструкцію з розміщення кваліфікаційних робіт у репозитарій, що покращило правильність заповнення полів метаданими; за ініціативою викладачів у репозитарії створено окремий розділ «Патенти та

свідоцтва»; відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення здійснено листування з Google Scholar щодо індексації документів, що забезпечило більш швидку індексацію. Станом на 17.11.2024 року репозитарій містить 16455 документів.

Все більш актуальним для українських дослідників стає використання міжнародних стилів оформлення наукових робіт. Це сприяє інтеграції української науки у світову систему наукової комунікації, а вітчизняних наукових журналів до міжнародного академічного середовища. Адже, щоб статтю прийняли до публікації в міжнародному виданні, вона має бути оформлена відповідним чином, із використанням того стилю цитування, який вимагається конкретним виданням. А публікуванню закордонними авторами своїх робіт в українських журналах сприятимуть прийняті в міжнародному науковому світі вимоги до оформлення публікацій цими виданнями. Саме тому знання міжнародних стилів цитування є важливим для українських дослідників та науковців.

При написанні наукової роботи обов'язковим її атрибутом є правильно складений список використаної літератури. Кожен здобувач вищої освіти чи науковець повинен володіти необхідними знаннями щодо його оформлення.

Істотно спрощують процес оформлення посилань, скорочують часові витрати на оформлення джерел **онлайн-генератори, які дозволяють** в автоматизованому режимі створювати і конвертувати посилання практично в усі відомі міжнародні формати (стили) цитування. Але найзручнішим способом виконати цю роботу є використання спеціального програмного забезпечення – бібліографічних менеджерів.

Бібліографічні менеджери – це система керування бібліографічною інформацією, яка дозволяє розміщувати, зберігати, обмінюватися даними та інформацією, а також дають змогу створювати бібліографічні посилання. Сучасні бібліографічні менеджери здатні не тільки організувати і зберігати бібліотеку першоджерел, а й в автоматизованому режимі сформулювати перелік посилань і бібліографічні списки.

Інформацію можна систематизувати за різноманітними темами та у подальшому формувати бібліографічний список згідно з вимогами різних стилів бібліографічного опису. За допомогою бібліографічних менеджерів можна також шукати джерела у базах бібліографічних даних, доступних через Інтернет [7].

Тому у рамках колективного дослідження НБ ХНУ «Бібліотечні сервіси на допомогу інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір» предметом вивчення стали функціональні переваги бібліографічних менеджерів EndNote та Mendeley, що є інструментами наукометричних платформ Web of Science та Scopus. А саме можливості для цитування, оформлення літератури, пошуку нових джерел і їх упорядкування.

Подальша робота фахівців бібліотеки має бути спрямована на ознайомлення викладачів, аспірантів, студентів університету з особливостями бібліографічних менеджерів, перевагами використання електронних систем управління бібліографічною інформацією.

Висновки і рекомендації

Протягом 2021-2024 рр. інформаційно-бібліографічним відділом здійснювалась робота спрямована на вивчення українського і зарубіжного досвіду науково-інформаційної та науково-методичної діяльності провідних освітянських бібліотек, виявлення пріоритетів діяльності, напрямів, завдань та основних дій, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері реформування освіти.

Як правило, стратегія розвитку освітянських бібліотек зінтегрована зі стратегією вишів та спрямована на реалізацію основних цілей університетів. Спільнота університету впливає на формування ресурсів його бібліотеки. У свою чергу бібліотека підвищує компетенцію членів спільноти університету шляхом розширення пропозиції щодо інформаційної освіти.

Робота книгозбірні ХНУ повинна супроводжуватися впровадженням сервісів, які найбільш затребувані користувачами у процесі наукових досліджень та дозволяють

забезпечити міжнародну конкурентоздатність університету. Тому й надалі велика увага має приділятися консультуванню дослідників щодо використання наукових ресурсів відкритого доступу, наукометричних БД Scopus та WoS, роботи з інституційним репозитарієм тощо.

Використання новітніх бібліотечних сервісів відкриває новий рівень можливостей для довідково-бібліографічного обслуговування користувачів, дозволяє працювати більш ефективно та пропонувати послуги у зручному форматі.

Отже, основні завдання бібліотеки на сучасному етапі спрямовані на реалізацію принципів відкритої науки. Перед бібліотекарями стоїть завдання освоїти нові практики, інструменти для втілення ідей відкритої науки задля сприяння прозорості, відкритості даних та обміну знаннями відповідно до світових тенденцій.

Рекомендовано:

- 1) подальше вивчення концепції розвитку відкритого інформаційно-освітнього середовища;
- 2) вивчення європейського досвіду підтримки наукових досліджень бібліотеками;
- 3) розвиток комунікації з факультетами та кафедрами університету: реалізація спільних проєктів, популяризація ресурсів та послуг бібліотеки через рекламу, інформаційні заходи, соціальні мережі та сайт;
- 4) сприяння відкритому доступу до наукової інформації: підтримка відповідних проєктів, розвиток репозитарію тощо;
- 5) підготовка презентацій, нових рубрик на сайті бібліотеки для реалізації принципів відкритої науки.

Список використаних джерел

1. Інформаційні ресурси бібліотек закладів освіти: формування та використання : практич. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [Григоревська О. В., Матвійчук О. Є., Вараксіна Н. В., Кропачева Н. М., Бойко С. Т. ; наук. ред.: Пономаренко Л. О.]. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2022. – 181 с.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Вектори стратегічного розвитку наукових бібліотек закладів вищої освіти України, Литви, Польщі / О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Н. М. Терещенко // Науково-педагогічні студії. – 2021. – Вип. 5. – С. 145–160.
3. Білоус В. С. Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: наукометричні та бібліометричні технології / В. С. Білоус // Бібліотечна справа у сучасних інформаційно-комунікаційних процесах: тенденції та перспективи, 21 листопада – 3 грудня 2018 р., м. Острог: матеріали IV науково-практичної конференції: Режим доступу: <https://conf.oa.edu.ua/index.php/libconf/libcon201804/paper/view/35>
4. Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки / В. О. Копанєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 2. – С. 35–45.
5. Пасмор Н. П. Унікальність інституційних репозитаріїв як складова інтеграції наукових здобутків учених у світову e-Science / Н. П. Пасмор, С. А. Шахова // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., 16–19 черв. 2015 р., Івано-Франківськ. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 214–219.
6. Аналіз опитування «Інституційний репозитарій в інформаційному просторі університету». – Режим доступу: http://library.khmnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/analiz_ankety_repozytarii.pdf. – Назва з екрана

7. Технологія використання електронних систем управління бібліографічною інформацією : метод. рек. / уклад. О. О. Цокало, Д. В. Ткаченко ; ред. О. Г. Пустова. – Миколаїв : МНАУ, 2020. – 40 с.

Додаток 1

Список публікацій за результатами дослідження

1. Бичко О. М. Основні напрями інформаційно-бібліографічної діяльності: виклики сучасності [Електронний ресурс] / О. М. Бичко, А. Г. Кандул, Н. В. Нагорна // Стратегія розвитку бібліотек закладів вищої освіти : матеріали наук.-практ. конф. ЗВО, 27 жовт. 2021 р. – Режим доступу : http://library.khnu.km.ua/wp-content/uploads/2021/11/2021_konf.pdf. – Назва з екрана.
2. Бичко О. М. Бібліографічні менеджери на допомогу науковій діяльності університету [Електронний ресурс] / О. М. Бичко, А. Г. Кандул, Н. В. Нагорна // Бібліотека в освітньому просторі : інформ. бюл. – Хмельницький : ХНУ, 2021. – № 26 : Бібліотеки ЗВО: завдання, проблеми та шляхи їх вирішення. – С. 5–11. – Режим доступу : http://library.khnu.km.ua/wp-content/uploads/2021/12/buleten_26.pdf. – Назва з екрана.
3. Бичко О. М. Профіль науковця у системах ідентифікації як показник іміджу вченого: роль бібліотеки університету [Електронний ресурс] / О. М. Бичко, А. Г. Кандул, Н. В. Нагорна // Бібліотека у цифрову епоху: історія та тенденції розвитку: матеріали наук.-практ. конф. б-к ЗВО, присвяч. 60-річчю НБ ХНУ, 19–20 жовт. 2022 р. – Хмельницький, 2022. – С. 29–33. – Режим доступу: <http://elar.khmnmu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12889> . – Назва з екрана
4. Бичко О. М. Розвиток наукового інформаційного середовища університету: роль бібліотеки / О. М. Бичко // Бібліотека в

освітньому просторі : інформ. бюл. – Хмельницький : ХНУ, 2023. – № 28 : Автоматизація бібліотечної діяльності на сучасному етапі. – С. 6–12.

5. Бичко О. Ресурси та сервіси бібліотеки для підтримки наукової діяльності університету: інтеграційні процеси [Електронний ресурс] / О. Бичко, А. Кандул, Н. Нагорна // Бібліотеки в сучасному світі науки та культури : зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Хмельницький–м. Кам'янець-Подільський, 16 трав. 2024 р. – Кам'янець-Подільський, 2024. – С. 20–26. – Режим доступу: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/16944>. – Назва з екрана.